

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.33.1>
УДК 130.2(477)

Людмила АФНАСЬЄВА

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0002-9386-6529
Email: lyulmila.csr@gmail.com

Михайло ЦЮРУПА

доктор філософських наук,
професор кафедри соціології та філософії
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0003-0464-7939
Email: mvz999@ukr.net

Олександр ВИШНЕВСЬКИЙ

добувач ступеня доктор філософії
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0009-0000-0911-5734
Email: vyshnevskyi91@gmail.com

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК НАЙВИЩА ЧЕСНОТА ГРОМАДЯНИНА-БОРЦЯ ЗА УМОВ ВОЄННОЇ СИТУАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Робота присвячена аналізу феномену гідності, що досліджується сучасними соціогуманітарними науками як спрямованість моральної свідомості та виражає уявлення про цінність кожної людини як неповторної особистості, а також особливе моральне ставлення особистості до самої себе і очікування відповідної реакції на поважне ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається її цінність.

Нами встановлено, що гідність насамперед є формою прояву самосвідомості і самоконтролю, на чому базується вимогливість людини до самої себе, тісно пов'язана з такими властивостями особистості, як совість, честь, відповідальність. Поняття гідності розглядається у сучасному соціально-філософському дискурсі в контексті ціннісних орієнтацій представників українського суспільства й визначає її патріотичну поведінку, особливо затребувану у загрозливих умовах воєнного стану. Такі виклики долі можуть деформувати особистість, тому надзвичайно важливим для філософського розуміння гідності людини є те, що у її продукуванні беруть участь усі здібності та уподобання людини, цінність стає явищем внутрішнього вибору. Російські нарративи «меншого брата» та «хуторянства» принижували гідність української нації, яка завдяки героїзмові у війні заслужила повагу всього світу.

Встановлено, що основні характеристики українського суспільства виражають три ключові слова: хоробрість, стійкість та солідарність, і тому акцентується увага на етимології слова перемога, бо саме у прагненні до перемоги людська гідність знаходить відображення у свідомості кожного українця.

Обґрунтовуються суспільні механізми впливу на дотримання прав людини в умовах війни, на збереження достоїнства й забезпечення гідності в обставинах нових ризиків російсько-української війни.

Ключові слова: гідність особистості, моральні чесноти людини, агресія РФ, громадянський спротив, повоєнна розбудова, соціально-філософський дискурс гідності у низці моральних категорій.

Liudmyla AFANASIEVA

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Department of Sociology and Philosophy, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Michael TSIORUPA

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Department of Sociology and Philosophy, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Oleksandr VYSHNEVSKYI

Ph.D. student in Philosophy
Department of Sociology and Philosophy,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

HUMAN DIGNITY AS THE HIGHEST VIRTUE OF A CITIZEN-FIGHTER IN A SITUATION OF WAR: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Abstract. *The work is devoted to the analysis of the phenomenon of dignity, which is studied by modern socio-humanitarian sciences as an orientation of moral consciousness and expresses the idea of the value of each person as a unique individual, as well as a special moral attitude of the individual to himself and the expectation of an appropriate response to the respectful attitude towards him by the society in which his value is recognized.*

We have established that dignity is primarily a form of self-awareness and self-control, which is the basis of a person's demands on himself or herself, and is closely related to such personality traits as conscience, honor, and responsibility. The concept of dignity is considered in the modern socio-philosophical discourse in the context of the value orientations of representatives of Ukrainian society and determines their patriotic behavior, which is especially in demand in the threatening conditions of martial law, which can deform the personality. Therefore, it is extremely important for the philosophical understanding of human dignity that all human abilities and preferences are involved in its production, and that value becomes a phenomenon of internal choice. The Russian narratives of the "little brother" and "peasantry" were aimed at the dignity of the entire nation, which in the war earned the respect of the whole world. It is established that the main characteristics of Ukrainian society are expressed by three key words: courage, resilience and solidarity, and therefore the author focuses on the etymology of the word victory, since it is in this desire for victory that human dignity is reflected in the consciousness of every Ukrainian.

The author substantiates the social mechanisms of influence on the observance of human rights in war, on the preservation of dignity and the protection of dignity in the circumstances of new risks of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: *personal dignity, moral virtues of a person, aggression of the Russian Federation, civil resistance, post-war development, socio-philosophical discourse of dignity in a number of moral categories.*

Постановка проблеми. Гідність людини в сучасній правовій державі за мирних умов є найважливішим ідентифікатором рівня дотримання прав особистості й основною метою формування патріота своєї держави. Повномасштабна війна з Московією стала переломною подією для новітньої історії України, яка сьогодні «виборує своє право «бути, а не здаватись», що інтенсифікувало процес національного самовизнання, стимулювало готовність українців до спротиву агресії й захисту незалежності України» [7, с.329]. У цьому спротиві в тилу і борні на фронтах людська гідність концентрує моральне обличчя патріота, адже вона піддається небезпеці зламу її агресором та підносить особистість до рівня Героя.

Відстоювання права людини на гідне існування та шанування демократичних цінностей під час війни означає докладання максимальних зусиль на нелегкому шляху формування нової України, який лише почався. Важливим завданням соціально-філософської науки є аналіз та філософська рефлексія моральних вимірів національної ідентичності як дискурсивне підґрунтя для розробки демократичної ідеології України у повоєнні часи та

формування її нового образу для зовнішнього світу. В її змісті чільне місце займають високі моральні якості, зокрема, достоїнство українця та гідність.

Особливої актуальності набуває феномен гідності громадян, підневільних російським окупантам на захопленій ними частині території нашої держави, який би тип спротиву вони не обрали. Найгостріше та найтрагічніше феномен гідності реалізується у полонених вояків, дітей, вивезених у ворожу країну, заручників із числа цивільних.

Аналіз наукових публікацій. В нашій роботі ми опирались на положення розвитку ліберальних цінностей в контексті загрозливих впливів війни, проблем соціальної комунікації в стані «гібридів» війни та миру, виявлених у творах С.Лефорте, соціально-психологічних побудовах А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла. Серед соціально-філософських досліджень значущими були узагальнювальні твори Е. Рудинеско «Філософи в обіймах бурі», твори сучасних французьких філософів моральної проблематики, зокрема, ідеї Анрі Бернара Леві, який із перших днів війни неодноразово бував на фронті пліч-опліч із українськими вояками [22], фундаментальна робота

Алена Бад'ю «Етика». Серед українських авторів заслуговують на увагу розробки В. Малахова «Етика», доробок академіка С. Кримського та інш.

За умов ситуації загрози життю, коли ворог чекає на приниження та прохання пощади, людина з гідністю не схиляє голови, стоїчно приймає удари долі. Свідки страт аристократок Франції у 1793-94 рр. писали, що ті одягали святковий одяг, безстрашно підіймалися на ешафот (деяких чоловіків доводилося вести під руки), перед тим голили потилицю, щоб гільотина не зіпсувала благородне обличчя, – ось приклади гідності та достоїнства, благородства. Український полонений зі словами «Слава Україні!» прийняв смерть від рук ворога з достоїнством вояка.

На нашу думку, сьогодні пильної уваги науковців заслуговують соціально-філософські дослідження впливів ключових подій, які визначили соціокультурні зміни в українському суспільстві і тим самим вплинули на ціннісні орієнтації населення: Помаранчева революція, Революції Гідності, початок «гібридної» війни та особливо вкрай небезпечна доленосна повномасштабна російсько-українська війна. Можна стверджувати, що революційні перетворення відбулись у системі моральних чеснот громадян України, що спостерігається на дискурсивному, поведінковому рівнях, а також підтверджено соціологічними даними [7; 13; 15; 16; 19].

Корисними для вивчення актуальності питання реалізації права на гідність та достоїнства у змісті свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану є наукові джерела правової сфери [5; 6; 8; 12] та соціально орієнтована публіцистика, зокрема, матеріали громадських форумів та Інтернет-ресурсів, що заслуговують на довіру, де розглядаються проблеми гідності людини крізь призму впливу війни на моральний світ, культурний ландшафт України в умовах війни та союзної взаємодії держав [1;2; 3;10;11;20].

Незважаючи на сучасний суспільний запит і значний науковий інтерес, нам видаються недостатньо опрацьованими аспекти, пов'язані з дискурсами моральних вимірів національної ідентичності українства, зокрема, феномена гідності особистості в умовах воєнного часу, які поділили громадян на патріотів, тих, хто воює, мирних представників спротиву окупантам, та колаборантів, полонених, «ухилянтів» тощо.

Метою даної розвідки є соціально-філософський аналіз феномена гідності людини в контексті сучасних соціальних викликів за умов війни, яка підіймає гідність людини на рівень Героїзму, чи може деформувати та принижувати її.

Виклад основного матеріалу. Соціально-філософське осмислення життя людини акцентує увагу на пізнанні та розумінні тих складних проблем, які сучасний світ ставить перед людьми, та на очікуванні (передбаченні) реакції людини на екзистенційні загрози.

Сьогодні переважна більшість українців самовіддано боронить свою Батьківщину від агресора і доводить усьому світу, що вони є справжніми громадянами, які люблять свій народ, країну, готові захищати та розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу. Водночас вони мають власну мораль, національну самосвідомість, гуманістичну мораль, бережуть свої права і свободи та вміють цивілізованим шляхом відстояти їх, сприяючи громадянському миру та злагоді в суспільстві та дотримуючись законів ліберальної демократії.

Проблема гідності людини серед багатьох суспільних проблем видається досить складною, однак, надзвичайно важливою, адже саме усвідомлене подолання складних життєвих ситуацій дає націям, народам і громадянам шанс на успішне самовизначення та поступальний розвиток.

Письменника «Окопної правди» В. Гроссмана піддавали нищівній критиці та знищили книгу (за збігом обставин зберігся примірник), у якій він пише: «У німецьких концтаборах ув'язнені самі підтримували антилюдяні порядки, здавалось би, зникла напруга у колючій огорожі, пішло б начальство – вони б самі підтримували струм високої напруги, блокгелтери слугували старому начальству». Тобто поняття гідності, яке начебто є невід'ємним атрибутом людини, за умов ув'язнення, тортур, полону «приховується» за страхом та приниженнями.

Повідомлення в інтернет-джерелах стосовно здачі українців у полон та участь у «добровольчому батальйоні» на боці рашистів потребують перевірки не тільки на істинність, але і з огляду на гідність поведінки українського вояка.

В сучасному українському правовому полі (ст. 3, ст. 21, ст. 28, ст. 68 Конституції України 1996 р. задекларовано, що всі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах) гідність визнається найвищою соціальною цінністю, невід'ємним правом людини, яке належить їй від народження завдяки приналежності до людського роду [8]. З філософської точки зору поняття «гідність» виражає уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими. Дослідники феномена гідності виділяють теологічний, правовий і, головне для нас, – моральний та соціально-філософський підхід до розуміння сутності людської гідності.

Культурологічні аспекти тлумачення гідності вказують на її залежність від соціальних умов, ідеології та стану морального духу в епоху, що наразі панує.

«Глибина падіння моралі, – вказував Г.Гегель, – визначається тим, чим він задовольняється». Рабське пристосування до умов окупації, приниження, покора колоніальному статусу держави означає забуття такої чесноти. «Гідність – форма прояву соціальної і моральної свободи, яка включає в себе право людини на повагу, визнання її прав і одночасно передбачає усвідомлення нею свого

обов'язку і відповідальності перед суспільством. Гідність виконує важливу регулятивну функцію: у будь-якій ситуації людина мусить поводитися так, щоб не втратити гідності» [4]. Гідність у такий спосіб стає показником розвиненої культури взаємодії між людьми, коли існує небезпека ураження гідності внаслідок переслідування.

А от в соціальному аспекті людську гідність можна розглядати як суспільний кредит, наданий людині для її самореалізації та морального вдосконалення. Саме тому людська гідність, як багатоаспектна цінність людини, глибоко проникає у зміст права, а особистісні риси, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу. Яскравим прикладом цього слугує історія правової регламентації людської гідності. О. Грищук справедливо вказує, що «звернення до людської гідності відбувається, як правило, коли має місце гостре розуміння грубого порушення прав людини. Зокрема, на міжнародно-правовому рівні це відбулося як реакція на звірства Другої світової війни «злочини проти людства (людяності)»» [5].

У наведеному випадку дослідник не точно посилається на одну з груп міжнародних злочинів чільних нацистських злочинців, згідно з рішеннями Нюрнберського трибуналу 1945-1946 р. це – «злочини проти людяності» [23], бо малоса на увазі приниження та нищення певних етнонаціональних груп, а не всього людства, котрих (роми, євреї, частково слов'яни) прихильники нацизму та фашизму вважали недостойними бути повноцінними представниками людського роду.

Сьогодні більшість авторів підтримують концепцію подвійної природи людської гідності: як явища об'єктивного і загального для всіх людей (цінність, принцип, джерело прав людини, їх мета чи зміст) та як суб'єктивного права чи інтересу конкретної людини (гідність людини).

Актуальний у контексті нашої роботи соціально-філософський підхід розглядає людську гідність як: багатопланове явище, притаманне людському роду (антропна гідність, гідність як цінність кожної окремого представника людського роду), з якого випливає головне джерело прав людини, як моральну чесноту та визнання самоцінності кожною особистістю, як суб'єктивне ставлення людини до навколишнього гуманітарного середовища.

Зауважимо, що нерідко поняття людської гідності ототожнюють із поняттям «гідність людини». Візьмемо до уваги точку зору П. Кравченка. На його думку ці поняття необхідно розмежовувати, оскільки у наукових працях поняття «гідність людини» розглядають у контексті конкретної особистості, групи людей, а «людська гідність» як етична категорія означає уявлення про гідність як ознаку й властивість, що відрізняє людину від інших біологічних істот, виділяє у структурі цих якостей соціальне як неповторне [9]. Однак зауважимо, що

справа не у відмінностях критерію гідності між людьми та «братами нашими меншими», бо покарання за знущання над тваринами і є покаранням за образливе ставлення до їх ества.

Ми підтримуємо думку Б. Дучак про те, що феномен людської гідності неможливо розглядати окремо від прав людини, оскільки він прямо впливає на поведінку кожної конкретної людини та суспільства загалом [6, с.49]. Сьогодні поняття гідності вживається у законодавствах багатьох країн та у міжнародному праві. Його трактують як «поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність всякої людини як моральної особистості, а також категорія етики, яка означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості» [5].

Зауважимо, що замість дефініції поняття «гідність людини» у європейських конституціях та практиці конституційних судів трапляються загальні та абстрактні характеристики окремих аспектів поняття гідності людини. У європейських конституціях гідність характеризують як непорушну, невід'ємну, верховну, джерело прав та свобод людини, фундамент політичного порядку та соціального миру [17, с. 28–39], що дає змогу С. Шевчуку справедливо стверджувати, що людська гідність посідає визначальну роль у системі конституційних цінностей [21].

Зазначимо, що наш соціально-філософський аналіз бере початок із того, що за умов російсько-української війни відбувається зіткнення двох систем цінностей: тоталітарної пострадянської та неоліберальної. Дослідники зазначають, що частково ця неоліберальна українська система цінностей використовує постмодерні риси морального світу, постколоніальний спротив і пристосовує все це для подолання культурних травм, певною мірою позбуваючись колоніального комплексу меншовартості, тобто для підняття гідності українця нової держави, держави переможниці тоталітарного монстра.

Ми вважаємо, що робота над формуванням нової України лише почалася, і тому для дослідників дуже важливо знайти теоретичне та методологічне підґрунтя для аналізу як самої війни, так і її антигуманних наслідків [13, с. 317–326]. Наразі визнано, що на окупованих територіях тисячі колаборантів співпрацюють із загарбниками, не враховуючи прямих зрадників, та окрім десятків тисяч мовчазно підкорених, тому то партизанський рух у Мелітополі, Бердянську та інших містах не поширюється на територію Луганської та Донецької областей – справа у почутті гідності та готовності віддати життя заради свободи та гідності людини.

Дослідниця Н. Отрешко зазначає, що ідеологічне протистояння з російським світом – один з головних викликів для майбутньої України, тому процес осмислення сформованих в ідеологічному полі символічних систем підкорення сильнішому є

обов'язковим [13]. Важливою також є відповідальна критика власних прогалин у формуванні того блоку моральних чеснот, які у Стратегії «Україна 2020» були позначені «Вектором гордості». Проголошені правильні значущі моральні орієнтири не були досягнуті [24]. Вони не дарма були піддані критиці В. Кубідою вже 3 квітня 2015 р. на сайті LB.ua (блог В. Куйбіди). У передвоєнний час вони дали би змогу потенційному агресорові відчутти висоти моральної свідомості українців як «нації нескорених», відповідати динаміці соціального простору, задовольняючи інтереси захисту держави від нинішньої та майбутньої небезпеки. Але, як зазначив у важку годину навали російського агресора Глава УГКЦ, «Війна – це завжди поразка людства. Війна – це завжди біда, у якій принижується гідність людини. Коли ми боремося за мир – ми можемо все здобути. Коли починається війна – ми можемо все втратити» [2]. Про небезпеку війни як чинника особистісних моральних видозмін застерігає К. Чижевський: «Війна з її безмірністю страждань, смерті, абсурдністю вбивства може легше, ніж за інших життєвих обставин, схилити людину прийняти пігулку, щоби втамувати фізичний біль разом із муками сумління в ситуаціях на межі нестерпного» [12].

Відтак, важливим у контексті нашої роботи є сенс категорії гідності, деякі сторони якої розкривається у наступних тезах Річарда Бренсона:

- «Гідність не можна сприймати за належне. На неї постійно зазіхають: диктатори, які тримаються за владу, фанатики, які намагаються увіковічити внутрішні якості, і байдужість перехожих перед лицем тиранії та несправедливості». Ця теза вимагає включати тему досягнення гідності у навчально-виховний процес молоді як одну із важливих цілей освітнього процесу.

- «Перед нами стоїть стільки викликів, які треба вирішити: від катастрофічних змін клімату до повсюдних загроз для демократії. Та якщо у нашому світі гідність захищатимуть і шануватимуть, то всі інші виклики цього світу можна буде здолати». При деякій долі перебільшення фактору гідності серед інших чеснот: відповідальності перед майбутніми поколіннями, розумного вибору життєвої позиції, сенс ідеї ми розуміємо в універсальній цінності гідності для борні з викликами людству.

- «Навчати дітей тому, що наші спільності вищі за відмінності, надихати на створення розмаїтих спільнот і спільності з людством, давати кожному й кожній відчуття, що вони важливі, – усе, що ви робите, вселяє надію, що ми зможемо скерувати людство кращим курсом, ніж ми рухаємося зараз» [1].

Отже, насамперед йдеться про ціннісні виміри, а сфера проявів цінності – це простір людської свободи: ніхто не може змусити людину цінувати або не цінувати те, що за її внутрішнім вибором таким не є. Цінність гідності для нас полягає у тому, що вона є виявом екзистенціальних характеристик людини, в кінцевому рахунку саме в цінностях фіксується те, з чим людина вважає за необхідне жити все життя.

У сучасній філософії вважається, що цінність гідності виведена на перший план серед інших регуляторів та чинників людської діяльності [14, с.186]. Тому надзвичайно важливим для філософського розуміння гідності людини є те, що у її продукуванні беруть участь усі здібності та уподобання людини, цінність стає явищем внутрішнього вибору.

Як ми вже виявили у доробку Лефорта, ліберальні цінності під час війни трансформують суспільства, де неможливо розмежувати групи у загальному полі соціальної комунікації [25]. Ми критично ставимося до цієї думки, бо війна тим антигуманна, що поділяє людей на Героїв (хоча, на думку Дж. Кангіема, це надособистісна позиція) та тих, хто не чинить спротиву, а отже слід замислитись, які цінності обрали останні у повному сенсі слова. Це якраз і є матеріальними примітивними інтересами, які Гегель назвав «глибиною падіння».

У цьому контексті сучасний польський мислитель, есеїст і поет К. Чижевський (один із засновників Центру «Пограниччя – мистецтв, культур, народів» в Сейнах і Фонду «Пограниччя») в одному зі своїх есеїв пише: «Війна, висвітлюючи контури ворога, загострює границі ідентичності. Переможці малюють політичні карти по-своєму, оволодіваючи кордонами, за які пролилася кров, і тим самим зміцнюючи їх. Диктатор, котрий війною здобуває й утримує владу, не мусить поневолювати нас тюрмою чи каторгою – достатньо, що схилить нас релятивізувати зло. Зробити це він може лише з нашою допомогою. І не те є важливим, що інакше, ніж він, будемо розуміти моральний релятивізм (хоча б як протиставлення абсолютизму рації), що на відміну від нього відмежуємося від імморалізму, – важливо, що викликана ним війна заволодіє нашим релятивізмом і нашою агентивністю в розмиванні меж і границь» [12].

У контексті сучасних українських реалій прояву людських якостей, цінностей, уподобань обґрунтованим видається положення В. Степаненка, що стан і основні характеристики українського суспільства виражають три ключові слова: хоробрість, стійкість та солідарність [16].

«Потрібно навчитися жити. Жити у війні. Адаптуватися до такого життя. Жити у горі – і жити у радості. Будувати плани – хай і не на довгу дистанцію. Навчитися цінувати кожний прожитий день. Не боятися розвиватися» [3]. Саме так сучасний ліберальний дискурс відрізняється від тоталітарного, тому у контексті вищенаведеного ми цілковито поділяємо думку Н. Отрешко, що саме завдяки ліберальній системі цінностей Україна може гідно пройти через усі випробування війною та складний повоєнний період [13].

Українська дослідниця І. Грабовська справедливо вказує, що нині в українській державі демократія активно формується самою практикою та викликами буття [4; 5; 6], а тому спротив українства російській агресії сьогодні носить справді

всенародний характер завдяки збройній боротьбі українців у лавах ЗСУ, територіальній оборони, волонтерству та всім іншим типам опору та благодійництва, які представлені в сучасному українському просторі, українській дипломатії, зусиллях української влади забезпечити підтримку зарубіжних країн зброєю та гуманітарною допомогою тощо [18].

Підтвердженням цьому є есей К. Чижевського з промовистою назвою «Світ має навчитися українського слова «Перемога»» [10]. Автор звертає увагу на етимологію слова перемога: «... нині самі українці дають всьому світові зрозуміти, що ставкою стала Перемога. Після багатьох десятиліть поразок у світі, купівлі миру ціною страждання і смертей багатьох людей з'явився народ, який більше не хоче фальшивого компромісу. А хоче Перемоги. Тому в нашому словнику «Пограниччя» з'явилося дуже важливе слово – «Перемога». Я вважаю, що увесь світ має навчитися цього українського слова – перемога. І це та цінність, за яку ми сьогодні боремося, допомагаючи українцям» [10].

На нашу думку, цілком очевидно, що саме у цьому прагненні до перемоги людська гідність як важлива моральна складова соціальних зв'язків та взаємин між людьми і знаходить нині своє безпосереднє відображення у свідомості кожного українця.

Якщо спробувати охопити думкою найзагальнішу характеристику гідності українця на нинішній війні, то у великому спектрі людських страждань на війні ми можемо знайти те видатне, що духовно може змінити суспільство на краще: не війни викликають кризу моралі та культури, а навпаки, вони є наслідком кризи людяності та гуманності суспільства.

Путінський авторитарний режим із безжалісним ставленням до своїх же росіян потребує війни, бо маскує внутрішні розколи між бідністю та багатством, совістю та ницістю, між гідністю людини ХХІ століття, розкріпаченою економічно, ідейно-політично і духовно та рабською свідомістю підлеглих путінського режиму. Ми відрізняємося від нападника духовно: культурно, морально, з українською гідністю, та українською люття, які зливаються в образ патріота – борця за свободу із російським гнобителем українства з 300-річною історією придушення прагнень до свободи.

У «Стратегії розвитку України 2020» серед 4-х основних напрямків розвитку країни виокремлено «Вектор гордості», який може стати платформою формування в учнівської молоді та всіх громадян почуття гордості, власного достоїнства, гідності жити в цивілізованому демократичному світі.

Висновки: Гідність кожного українця у морально-політичному відношенні нерозривно пов'язана з гідністю українства як вільнолюбної нації, яка виборює право жити з честю і достоїнством у співтоваристві з демократичними державами світу. На відміну від міжнародно-правових та

конституційних підходів до гідності, де вона пов'язана з життєво важливими правами і може трактуватись як різновид права на самоповагу, у соціально-філософській парадигмі гідність означає боротьбу впродовж всього життя за оцінку суспільства та самооцінку людини як неповторної індивідуальності проти світу жорстокості та приниження.

Стан окупації, полону, переслідування за потяг до свободи у прифронтових та окупованих районах України є певною перевіркою стійкості народу у відстоюванні честі та гідності цивілізованої нації. Запропоноване політиками та державними діячами положення «Вектор гордості» слід трансформувати у програму оновленої освіти України.

1. Бренсон Р. Гідність – одна з перших жертв війни. URL: <https://forbes.ua/authors/yuriy-tarasovskiy>
2. «В Україні ведеться війна за гідність людини», – Глава УГКЦ у сімнадцятий день війни. URL: <http://osbm-hoshiv.in.ua/?p=6906>
3. Віталій Портников. Війна і життя. URL: <https://zbruc.eu/node/116497>
4. Грабовська І. Філософський аналіз світоглядного наповнення української Революції Гідності. *Versus*. № 5. 2015. С. 106–110.
5. Грабовська І. Українська жінка в Революції Гідності. *Український альманах – 2018*. Варшава, Польща, 2018. С. 52–60.
6. Грабовська І. Єврореволюція як Революція Гідності в контексті цивілізаційної проблематики. *Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді: Монографія. Вид. 2-ге, доп.* К.: Педагогічна думка, 2019. С. 162–182.
7. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія BAITE». 2019. 416 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf>
8. Дучак Б.Л. Людська гідність у праві. *Наукові записки НаУУКМА*. 2017. Том 200. К.: «Юридичні науки». С. 47–50.
9. Жульєнова О. Вплив війни на ціннісні пріоритети. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. С. 326–337. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
10. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії ВР 28 червня 1996 року. К.: Юрінком, 1996. 80 с.
11. Кравченко П.А. Гідність людини як ціннісний принцип її соціального буття. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf>
12. Кшиштоф Чижевський. Світ має навчитися українського слова "Перемога". URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=102287>
13. Кшиштоф Чижевський. Письменник і війна. URL: [/https://zbruc.eu/taxonomy/term/7829](https://zbruc.eu/taxonomy/term/7829)

14. Мойсей Г. Проблеми реалізації права на людську гідність в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. №2. С. 160–164. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/365>
15. Отрешко Н. Ліберальні цінності під час війни. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. С. 317–326. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
16. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 186.
17. Рейтинг. Соціологічна група. (17–18 серпня 2022). Сімнадцяте загальнонаціональне опитування. Ідентичність. Патріотизм. Цінності. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serplya_2022.html
18. Степаненко В. Суспільний досвід і смисли російсько-української війни: соціологічні інтерпретації. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
19. Стецик Назарій. Природа гідності людини (на основі аналізу сучасних європейських конституцій та прецедентної практики конституційних судів). *Український часопис конституційного права*. 2018. No 1. С. 28–39.
20. Товмаш Д., Грабовська І., Кагамлик С. Волонтерство жіноцтва, як ефективна складова боротьби з російським агресором (соціофілософський та філософсько-світоглядний аналіз). *Українознавчий альманах*. Випуск 32. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.32.6>
21. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
22. Чисельність волонтерів в Україні зросла у вісім разів: скільки їх зараз у реєстрі. 20 лютого 2023 р. URL: <https://acmc.ua/za-rik-v-ukrayini-u-8-raziv-zroslo-kilkist-zareyestrovanyh-volonteriv/>
23. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. №9. С. 29–40.
24. Повна капітуляція Путіна та армії Росії – філософ Бернар-Анрі Леві про шлях перемоги України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-svit-putin/32421446>.
25. Цюрупа М.В., Дяченко В.І. Міжнародне гуманітарне право. К.: Кондор, 2008.
26. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020». *Указ Президента України 5/2015 від 12 січня 2015 р.*
27. Лефорт К. Про генезис ідеології в сучасних суспільствах. *Канадський журнал політичної та соціальної теорії*, 2020. Том. 7, #. 1-2: 58-89.

References

1. Brenson R. *Hidnist – odna z pershykh zhertv viiny* [Dignity is one of the first victims of war]. URL: [https://forbes.ua/authors/yuriy-tarasovskiy\(in-Ukrainian\)](https://forbes.ua/authors/yuriy-tarasovskiy(in-Ukrainian)).
2. «V Ukraini vedetsia viina za hidnist liudyny» [“Ukraine is waging a war for human dignity”] – Hlava UHKTs u simnadtsiatyi den viiny. URL: <http://osbm-hoshiv.in.ua/?p=6906> (in Ukrainian).
3. Vitalii Portnykov. *Viina i zhyttia* [War and life]. URL: <https://zbruc.eu/node/116497> (in Ukrainian).
4. Grabovska I. (2015). *Filosofskyi analiz svitohliadnoho napovnennia ukraïnskoï Revoliutsii Hidnosti* [Philosophical analysis of the worldview content of the Ukrainian Revolution of Dignity]. *Versus*. № 5. Pp. 106–110. (in Ukrainian).
5. Grabovska I. (2018). *Ukrainska zhinka v Revoliutsii Hidnosti* [Ukrainian woman in the Revolution of Dignity]. *Ukrainskyi almanakh – 2018*. Varshava, Polshcha. Pp. 52–60. (in Ukrainian).
6. Grabovska I. (2019). *Yevrorevoliutsiia yak Revoliutsiia Hidnosti v konteksti tsyvilizatsiinoi problematyky* [Eurorevolution as a Revolution of Dignity in the context of civilizational problems]. *Suchasne ukraïnstvo: tsyvilizatsiini vyklyky ta vidpovidi: Monohrafiia*. Vyd. 2-he, dop. K.: Pedahohichna dumka. Pp. 162–182. (in Ukrainian).
7. Hryshchuk O.V. (2019). *Filosofiia konstytutsiinykh htsinnosteï: monohrafiia* [Philosophy of constitutional values]. Kyiv: «Kompaniia VAITE». 416 p. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf> (in Ukrainian).
8. Duchak B.L. (2017). *Liudska hidnist u pravi* [Human dignity in law]. *Naukovi zapysky NaUUKMA. Tom 200. «Lurydychni nauky»*. Pp.47–50. (in Ukrainian).
9. Zhulienova O. (2022). *Vplyv viiny na tsinnisni priorytety* [The impact of war on value priorities]. *Ukrainske suspilstvo v umovak hviiny. 2022: Kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. Pp. 26–3373 URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf> (in Ukrainian).
10. *Konstytutsiia Ukrainy: Pryiniata na piatii sesii VR 28 chervnia 1996 roku* [The Constitution of Ukraine: Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada on June 28, 1996]. K.: Yurinkom. 80 p. (in Ukrainian).
11. Kravchenko P.A. *Hidnist liudyny yak tsinnisnyi pryntsyyp yii sotsialnoho buttia* [Human dignity as a value principle of social existence]. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf> (in Ukrainian).
12. Kshyshtof Chyzevskyi. *Svit maie navchytysia ukraïnskoho slova "Peremoha"* [The world must learn the Ukrainian word "Victory"]. URL: <http://www.ncru.gov.ua/news.html?newsID=102287> (in Ukrainian).

13. Kshyshtof Chyzhevskiy. *Pysmennyk i viina* [The writer and war]. URL: <https://zbruc.eu/taxonomy/term/7829> (in Ukrainian).
14. Moisei H. (2020). *Problemy realizatsii prava na liudsku hidnist v Ukraini* [Problems of realization of the right to human dignity in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. #2. Pp.160–164. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/365> (in Ukrainian).
15. Otreshko N. (2022). *Liberalni tsinnosti pid chas viiny* [Liberal values during the war]. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: Kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. Pp. 317–326. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf> (in Ukrainian).
16. Petrushenko V. (2009). *Tlumachnyi slovnyk osnovnykh filosofskykh terminiv* [Glossary of basic philosophical terms]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnogo universytetu «Lvivska politehnika». 264 p. (in Ukrainian).
17. *Reitynh. Sotsiologichna hrupa. (17–18 serpnia 2022). Cimnadsiate zahalnonatsionalne opytuvannia. Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti* [Rating. Sociological Group (August 17-18, 2022). Seventeenth national survey. Identity. Patriotism]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnia_2022.html (in Ukrainian).
18. Stepanenko V. (2022). *Suspilnyi dosvid i smysly rosiisko-ukrainskoi viiny: sotsiologichni interpretatsii* [Values Social experience and meanings of the Russian-Ukrainian war: sociological interpretations]. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: Kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf> (in Ukrainian).
19. Stetsyk Nazarii. (2018). *Pryroda hidnosti liudyny (na osnovi analizu suchasnykh yevropeiskykh konstytutsii ta pretsedentnoi praktyky konstytutsiinykh sudiv)* [The nature of human dignity (based on the analysis of modern European constitutions and case law of constitutional courts)]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. No 1. Pp. 28–39. (in Ukrainian).
20. Tovmash D., Hrabovska I., Kahamlyk S. (2022). *Volonterstv ozhinotstva, yak efektyvna skladova borotby z rosiiskym ahresorom (Sotsio-filosofskiy ta filosofsko-svitohliadnyi analiz)* [Women's volunteering as an effective component of the fight against the Russian aggressor (socio-philosophical and philosophical analysis)]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vypusk 32. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.32.6> (in Ukrainian).
21. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022* [Ukrainian society in the context of war. 2022]: *Kolektyvna monohrafiia*. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy. 410 p. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf> (in Ukrainian).
22. *Chyselnist volonteriv v Ukraini zrosla u visim raziv: skilky yikh zaraz u reiestri. 20 liutoho 2023 r.* [The number of volunteers in Ukraine has increased eightfold: how many are now in the register]. URL: <https://acmc.ua/za-rik-v-ukrayini-u-8-raziv-zrosla-kilkist-zareyestrovanyh-volonteriv/> (in Ukrainian).
23. Shevchuk S. (2018). *Liudska hidnist u systemi konstytutsiinykh tsinnostei* [Human dignity in the system of constitutional values]. *Pravo Ukrainy*. No9. Pp. 29–40. (in Ukrainian).
24. *Povna kapituliatsiia Putina ta armii Rosii – filosafov Bernar-Anri Levi pro shliakh peremohy Ukrainy* [Complete surrender of Putin and the Russian army]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viynasvit-putin/32421446>. (in Ukrainian).
25. Tsiurupa M.V., Diachenko V.I. (2008). *Mizhnarodne humanitarne pravo* [International humanitarian law]. K.: Kondor. (in Ukrainian).
26. *Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina 2020»* [Sustainable development strategy "Ukraine 2020"]. *Ukaz Prezydenta Ukrainy 5/2015 vid 12 sichnia 2015 r.* (in Ukrainian).
27. Lefort C. (2020). *Pro genesis Ideologiyi v suchasni suspilstvah* [On the genesis of ideology in modern societies]. *Canadian Journal Politichnoyi ta Socialnoyi Teoryi*. Vol. 7, Nos. 1-2: 58–89. (in Ukrainian).